

Susanna, ex Danielis 13. tragoedia / Zuzanna, tragedia z 13. rozdziału Księgi Daniela, wyd. i oprac. Dariusz Chemperek, Robert Sawa, tł. z łaciny Robert Sawa, red. Maciej Jońca, Lublin 2017, Towarzystwo Naukowe KUL (Źródła i Monografie Towarzystwa Naukowego KUL, t. 450; Staropolski Dramat i Dialog Religijny, t. 2), ss. 287, [4]

W 2016 r. w wydawnictwie Towarzystwa Naukowego KUL ukazała się edycja tragedii George'a Buchanana *Baptistes, sive Calumnia*¹. Utwór wydany został jako pierwszy tom nowej serii wydawniczej Staropolski Dramat i Dialog Religijny, zapoczątkowanej w 2015 r. dzięki środkom Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki. W założeniach seria stanowić ma poszerzoną o dialog kontynuację inicjatywy Juliusza Lewańskiego zmierzającej do wydania staropolskich dzieł dramatycznych (seria Staropolski Dramat Religijny). Omawiana tu edycja została opublikowana w 2017 r. jako tom drugi lubelskiej serii, a już w kolejnym roku ukazał się jej tom trzeci², w 2019 r. zaś tom czwarty³. W najbliższym czasie możemy się natomiast spodziewać monumentalnego dzieła Marcina Kromera, opracowywanego przez zespół filologów z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz z Uniwersytetu Warszawskiego, w dwóch woluminach – w języku polskim: *Rozmowy Dworzanina z Mnichem* oraz w języku łacińskim: *Monachus, sive Colloquiorum de religione libri quattuor, binis distincti dialogis*.

Zarówno edycja tu prezentowana, jak i pozostałe wyżej wymienione opracowane zostały przez znakomicie przygotowany do tego zadania zespół, któremu przewodzi znana ze swych edytorskich osiągnięć Justyna Dąbkowska-Kujko – pomysłodawca i redaktor naukowy serii. Każde z wymienionych dzieł przygotowane zostało przez doświadczonych wydawców, ponadto powierzone wyspecjalizowanemu redaktorowi naukowemu oraz poddane krytycznym uwagom czuwającego nad całością recenzenta. Tomy były również wielokrotnie rewidowane, przeglądane, korygowane i opatrywane uwagami przez Justynę Dąbkowską-Kujko.

¹ G. Buchanan, *Baptistes, sive Calumnia / Wiersz smutny, śmierć męczeńską świętego Jana Chrzciciela wyrażający*, tł. W. M. Tepper, wyd. i oprac. E. Buszewicz, R. Mazurkiewicz, red. P. Urbański, Lublin 2016, Towarzystwo Naukowe KUL (Źródła i Monografie Towarzystwa Naukowego KUL, t. 438; Staropolski Dramat i Dialog Religijny, t. 1).

² W. Potocki, *Dyjalog o zmartwychwstaniu Pańskim*, wyd. i oprac. A. Czechowicz, red. R. Grześkowiak, Lublin 2018, Towarzystwo Naukowe KUL (Źródła i Monografie Towarzystwa Naukowego KUL, t. 471; Staropolski Dramat i Dialog Religijny, t. 3).

³ S. Simonides (Szymonowic), *Castus Joseph / Niewinny Józef*, wyd., tł. i oprac. I. Bogumił, red. Z. Głombiowska, Lublin 2019, Towarzystwo Naukowe KUL (Źródła i Monografie Towarzystwa Naukowego KUL, t. 490; Staropolski Dramat i Dialog Religijny, t. 4).

W wypadku omawianego tu tomu drugiego serii pracami wydawniczymi zajęli się historyk literatury Dariusz Chemperek i znakomity neolatynista Robert Sawa (zmarły niestety nim tom ukazał się drukiem). Redakcji naukowej podjął się Maciej Jońca, recenzował ją zaś historyk literatury i edytor Radosław Grześkowiak. Recenzowane wydanie jest świadectwem tego, że dopiero starannie dobrany, interdyscyplinarny zespół był w stanie przygotować kompetentnie opracowany tom, realizujący ambitne założenia serii, w której w języku polskim i po łacinie publikowane są dzieła dramatyczne staropolskiej literatury. Na okładce czytamy:

[utwory] wyrastają ze środowisk katolickich i protestanckich, a ich krytyczne opracowanie uwzględnia europejski kontekst, z jakim nierzadko są powiązane. Seria zakłada dla większości utworów edycje dwujęzyczne, co nie tylko uprzystępnia lekturę dotąd mało znanych, a ważnych dzieł literatury dawnej, ale pokazuje również, jak ta literatura wchłaniała i przetwarzała najbardziej atrakcyjne wątki, pobudzając zróżnicowane konfesyjnie środowiska ówczesnych humanistów i ludzi pióra do dyskusji oraz polemik.

Na omawianą edycję składa się kilka elementów: obszerny wstęp, łaciński tekst dramatu oraz publikowane równoległe jego współczesne tłumaczenie, zamieszczony w aneksie przełożony po raz pierwszy na język polski utwór Ulricha von Huttena *Nemo*, komentarz filologiczny, objaśnienia, bibliografia oraz streszczenie w języku angielskim. Analiza konstrukcji i sposobu przygotowania wydania wskazuje, że edytorskim wzorem serii Staropolski Dramat i Dialog Religijny była kierowana niegdyś przez Adama Karpińskiego Biblioteka Pisarzy Staropolskich. W stosunku do BPS w lubelskiej serii wydawniczej wprowadzono obszerne, panoramiczne wstępy (w BPS zamieszczane były krótkie wprowadzenia do lektury), dodano także bibliografię i angielskie streszczenie.

W drugim tomie serii rolę wstępu pełni tekst „Zuzanna na scenie leszczyńskiego gimnazjum. Teatr w służbie dydaktyki” – czyli ponad pięćdziesięciostronicowe opracowanie pióra Dariusza Chemperka, kreślące historię i tradycję składającą się na publikowane źródło oraz zbierające rezultaty badań edytorskich wydawców. Autor rozpoczyna swój szkic od przedstawienia Leszna – miejsca wystawienia *Zuzanny* – ważnego ośrodka rozwoju polskiej kultury, w którym wiodącą rolę odegrali bracia czescy, zwłaszcza Jan Amos Komeński, Jan Jonston czy też Johann Heermann. Dariusz Chemperek podkreśla istotną rolę działających w Lesznie ośrodków, zwłaszcza dwóch drukarni: luteranckiej Wiganda Funcka oraz prężnie działającej oficyny Jednoty braci czeskich, kierowanej w drugiej połowie XVII w. przez Daniela Vettera. W tej ostatniej publikowane były dzieła religijne, naukowe, a także utwory literackie. Ukazały się tam teksty tak ważne, jak *Satyry* Krzysztofa Opalińskiego, poematy Samuela Twardowskiego (m.in. *Władystaw IV* i *Pałac Leszczyński*), ale też duża część dorobku Jana Amosa

Komeńskiego (39 tekstów). W Lesznie bardzo ważną rolę odegrało również działające tam ewangelickie gimnazjum. Od 1635 r. w tymże gimnazjum działał teatr szkolny, na którego scenie 8 lutego 1646 r. wystawiono dzieło anonimowego autora *Susanna, ex Danielis 13. tragoedia*, jeden z nielicznych – co podkreśla Autor wprowadzenia – dramatów tej sceny motywowanych tematyką religijną (s. 26). Tekst *Zuzanny* opublikowany został w tym samym roku w drukarni Vettera.

Wydanie z 2017 r. to pierwsza krytyczna edycja dramatu o Zuzannie, oparta na jedynym zachowanym egzemplarzu dzieła, znajdującym się w Bibliotece Narodowej w Warszawie (sygn. XVII. 2. 260 adl.5). Na tekst dzieła składa się kilka istotnych elementów. Po pierwsze, są to dedykacja widzom i spis aktorów, które, jak podkreślono we wprowadzeniu, „stanowią znakomity materiał do badania społecznych aspektów funkcjonowania teatru szkolnego w Lesznie” (s. 28). Dalej następuje sztuka, w jej skład wchodzi prolog, trzy akty, dwa interscena i epilog. Tak zbudowana leszczyńska adaptacja biblijnego wątku ma swoje charakterystyczne cechy. Jej pierwszy akt zawiera scenę kuszenia Zuzanny przez starców, dwa kolejne stanowią ilustrację procedury sądowej, w której po stronie oskarżonych zasiadają Zuzanna i broniący ją mąż Joachim, po stronie oskarżycieli zaś starcy Midian i Symeon. Leszczyńska *Zuzanna* ma dydaktyczny i zarazem utylitarny charakter. To ją wyróżnia spośród innych adaptacji biblijnego motywu: kwestie religijne i moralne schodzą w niej na plan dalszy, a dramat ma być okazją do pozyskania wiedzy z dziedziny prawa i ćwiczyć uczniów w kwestiach związanych z procesami sądowymi.

Dramat ów wpisuje się w ściśle określoną tradycję, *Zuzanna* ukształtowana została bowiem pod wpływem niemieckiego kręgu literackiego. Jej pierwszy akt był inspirowany dramatem humanisty z Tybingi Nikodema Frischlina *Susanna, comedia nova, sacra et lectu iucunda atque utilis, in qua femini pudoris exemplum proponitur* (1577). W związku z tym lubelscy wydawcy dzieła zdecydowali się zestawić pierwszy akt tej sztuki (bo to on właśnie najintensywniej został wykorzystany w leszczyńskiej wersji) z jego pierwowzorem (zob. „Zasady wydania”, s. 200), który, jak wynika z „Bibliografii” (s. 283–287), stanowił tekst dramatu *Susanna* wydany w Strasburgu w 1585 r. Na marginesie dodam, że moją edytorską ciekawość budzi, dla czego właśnie to wydanie sztuki Frischlina stało się podstawą porównywania tekstów. Wracając do głównego wątku, podkreślić trzeba, że wszelkie różnice między pierwowzorem i leszczyńską *Zuzanną* zostały przedstawione sumiennie w „Objaśnieniach” (s. 207–282): odnotowano zarówno dłuższe opuszczenia fragmentów niemieckiej sztuki, jak i bardzo drobne pominięcia słów, np.: *huc* („tutaj”), *itaque* („zatem”) czy też spójnika *et* („i”). Ta drobiazgowość praca edytorska upoważniła wydawców do wniosków przedstawionych przez Dariusza Chemperka we wstępie: „cięcia fragmentów pierwowzoru zostały dokonane wprawna ręką – akcja aktu pierwszego dramatu z roku 1646 jest spójna logicznie, niemal nie znac [–] opuszczeń” (s. 36).

Mimo skrupulatności odnotowań przedstawionych przez wydawców „Objaśnienia” dramatu nie rozrosły się do ogromnych rozmiarów, dlatego że tekst pierwszego aktu leszczyńskiego dramatu *Zuzanna* jest wierny względem pierwowzoru.

W edycji zwrócić trzeba uwagę na zamieszczony w niej w aneksie poemat *Nemo*, sparafrazowany w drugim interscenium dramatu. Roli *Nemo* poświęcono wiele miejsca w edycji, zwłaszcza we wstępie (s. 37–40) oraz „Objaśnieniach”, gdzie podkreślono: „odwołanie się w tekście [*Zuzanny* – E.L.] do poematu *Nemo* Ulricha von Huttena jest ewenementem w literaturze polskiej i pierwszym znanym, choć stosunkowo późnym, świadectwem recepcji tego poematu w Rzeczypospolitej” (s. 278).

Translacji *Nemo* podjął się również Robert Sawa, a jego tłumaczenie jest pierwszym polskim przekładem tego trudnego z uwagi na symbolikę, wieloznaczność i kondensację słów poematu. Łaciński tekst wydawcy oparli na krytycznej edycji: Ulrich von Hutten, *Nemo*, ed. J.-P. Woitrain, Marcq-en-Baroeul 2013.

Rozpoznanie niemieckiej tradycji literackiej i prawniczy charakter leszczyńskiego dramatu pozwoliły wydawcom tekstu postawić ważną i mocno uargumentowaną hipotezę związaną z autorstwem tekstu. Zagadnienie to było już wielokrotnie rozważane, co doprowadziło do sytuacji, że w literaturze przedmiotu istnieją trzy „propozycje atrybucyjne”, przypisujące autorstwo dramatu Sebastianowi Macerowi (hipoteza Alodii Kaweckiej-Gryczowej), Sixtowi Birkowi (propozycja Tadeusza Bieńkowskiego) bądź samemu Janowi Amosowi Komeńskiemu (teza Adama Matuszewskiego). W edycji poddano krytycznej dyskusji wszystkie te trzy propozycje, zwracając uwagę na to, że autorem dramatu musiał być ktoś, kto znał bardzo dobrze nowołacińską literaturę kręgu niemieckiego, literaturę biblijną i równie dobrze orientował się w przebiegu procesów sądowych, sprawnie posługując się terminologią i argumentacją prawniczą. Wszystkie przedstawione w edycji te i inne argumenty wskazują na sędziego i pośła Jana Jerzego Szlichtynga, który, jak głosi zamieszczony na początku sztuki spis aktorów występujących w dramacie, wcielił się 8 lutego 1646 r. na leszczyńskiej scenie w rolę *Nemo-Nikogo*.

Dzięki wysiłkom zespołu wydawców oraz pracy translatorskiej Roberta Sawy (w „Objaśnieniach” również Macieja Jońcy) zyskał w języku łacińskim i polskim przekładzie erudycyjnie opracowany tom, który oparty został na przemyślanych i konsekwentnie realizowanych założeniach edytorskich. Pozwala nam on poznać nową, odmienną ze względu na swój prawniczy charakter adaptację historii biblijnej *Zuzanny* oraz przybliżyć się do klimatu protestanckiego teatru szkolnego w Lesznie.

Estera Lasocińska

Instytut Badań Literackich
Polskiej Akademii Nauk